

GRAŻYNA KAROLEWICZ

Lublin

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JAKO OŚRODEK PROMIENIOWANIA KULTURALNEGO W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Główne zadanie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, zamknięte lakonicznie w szczytnym haśle: „Deo et Patriae”, koncentrowało się zgodnie z programem działalności uniwersytetów katolickich w świecie wokół trzech spraw:

- 1) prowadzenia bezstronnych badań naukowych w duchu harmonii między nauką i wiarą,
- 2) przygotowania kadry inteligencji katolickiej,
- 3) podnoszenia narodu na wyższy poziom życia religijnego i intelektualnego.

Do najważniejszych więc problemów badawczych nad przeszłością KUL należy przeanalizowanie tych wszystkich działań, jakie podejmował Uniwersytet, by realizować cele, do jakich został powołany. Chociaż już niejednokrotnie temat ten poruszano w literaturze¹, jednak daleko jeszcze do jego wieloaspektowego i wyczerpującego opracowania. Zwłaszcza trzeci z wymienionych celów jest odsuwany na dalszy plan, jako mniej istotny, co powoduje, że KUL jest niedowartościowany, a wpływ Uczelni w okresie międzywojennym ograniczany jest jedynie do regionu lubelskiego. Tymczasem Uniwersytet od początku swego istnienia miał ambicję promieniowania kul-

¹ Literaturę na temat badań na KUL w okresie międzywojennym zestawiała G. Karolewicz we *Wstępie do: Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925-1939 we wspomnieniach swoich pracowników i studentów*, wstęp i redakcja G. Karolewicz, Lublin 1989, s. 18-19; tematy związane z młodzieżą akademicką, jak również oddziaływaniem społecznym Uniwersytetu poruszono w *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni*, praca zbiorowa pod red. G. Karolewicz, ks. M. Zahajkiewicza, ks. Z. Zielińskiego, Lublin 1992.

turalnego nie tylko na region lubelski, ale na cały kraj, a nawet poza jego granice.

Warto więc podjąć ten temat i wskazać – przynajmniej w takim zakresie, na jaki pozwala dzisiejszy stan badań – na systematyczne wysiłki KUL, zmierzające do podnoszenia kultury ówczesnego społeczeństwa.

Na Uniwersytecie spoczywał obowiązek informowania społeczeństwa o rezultatach prowadzonych w Uczelni badań, jak również umożliwienia pracownikom naukowym publikowania swych prac. Zainicjowano więc serię wydawniczą pod nazwą „Biblioteka Uniwersytetu Lubelskiego”, która funkcjonowała w latach 1921-1934 (od 1933 r. jako „Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”). Do serii wchodziły prace z zakresu wszystkich nauk reprezentowanych na Uniwersytecie, a więc: teologii, prawa kanonicznego, prawa, nauk społecznych, ekonomicznych i humanistycznych. W ciągu 14 lat opublikowano 39 tytułów². Od 1934 r. akcję wydawniczą kontynuowało Towarzystwo Naukowe KUL, powołane z inicjatywy ks. rektora Antoniego Szymańskiego. Do 1939 r. Towarzystwo opublikowało 58 tytułów³.

Zadaniem obu wspomnianych wydawnictw było ogłaszanie drukiem rozpraw ściśle naukowych. Chcąc udostępnić wyniki badań również inteligencji i innym grupom społecznym w całej Polsce, założono na Uniwersytecie w 1927 r. – również z inicjatywy ks. Szymańskiego – Towarzystwo Wiedzy Chrześcijańskiej, którego celem było „popieranie i szerzenie wiedzy i oświaty chrześcijańskiej we wszystkich dziedzinach”⁴. Służyć temu miała między innymi akcja wydawnicza, przede wszystkim książek o charakterze popularno-naukowym. W jej ramach ukazywały się publikacje dotyczące najaktualniejszych spraw ówczesnego życia społecznego w Polsce, które poddawano ocenie z punktu widzenia nauki katolickiej, np. problemów małżeństwa, kwestii robotniczej, chłopskiej, różnych zagadnień światopoglądowych. Ogłaszano też pisma Stolicy Apostolskiej. Cennym wydawnictwem była seria „Polska pod względem religijnym” Wśród autorów współpracujących z TWCh byli nie tylko pracownicy naukowcy KUL, choć oni stanowili większość, ale także osoby spoza Uniwersytetu, np. księża: Władysław Szoldrski, Henryk Romanowski, Marian Pirożyński⁵

² Zestawienie publikacji tej serii opracował A. Stanowski: *Działalność naukowa, wydawnicza i popularyzatorska na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim przed powstaniem Towarzystwa Naukowego KUL (1918-1934)*, „Summarium”, 1975, nr jubileuszowy 22/2 (1973), s. 44-45.

³ J. S t y k, *Działalność wydawnicza Towarzystwa Naukowego KUL*, tamże, s. 82.

⁴ „Biuletyn Towarzystwa Wiedzy Chrześcijańskiej”, 1929, nr 1, s. 8.

⁵ H. R o m a n o w s k i, *Nowa filozofia*, Lublin 1929; ks. W. S z o ł d r s k i, *Zakony i zgromadzenia zakonne w Polsce*, Lublin 1934; ks. M. P i r o ż y ń s k i, *Zakony żeńskie w Polsce*, Lublin 1935; t e n ż e, *Zakony męskie w Polsce*, Lublin 1937.

W środowisku uniwersyteckim dobrze rozumiano znaczenie prasy katolickiej dla podnoszenia intelektualnego i moralnego poziomu społeczeństwa. Z powodu trudnej sytuacji finansowej nie udało się doprowadzić do założenia planowanych pism, odpowiadającym potrzebom środowiska. Osiągnięto jednak na tym polu pewne rezultaty.

Przez cały okres międzywojenny ukazywało się regularnie wydawnictwo ciągłe pt. „Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich”⁶ – analogiczne do tego typu wydawnictw na innych uniwersytetach. W latach 1923-1931 wychodziło pismo „Wiadomości Uniwersytetu Lubelskiego” (od 1930 r. „Wiadomości Towarzystwa Przyjaciół Uniwersytetu Lubelskiego”). Miało ono służyć celom propagandowym, być łącznikiem między Uniwersytetem i jego przyjaciółmi, informować wszechstronnie o życiu i działalności Uczelni⁷. W 1929 r. został przeniesiony z Warszawy do Lublina „Prąd” – organ Związku Polskiej Inteligencji Katolickiej, ukazujący się pod redakcją ks. Antoniego Szymańskiego. W czasopiśmie tym, które ukazywało się do wybuchu II wojny światowej, najwięcej uwagi poświęcano katolickiej nauce społecznej⁸. Do robotników adresowany był „Front Pracy. Miesięcznik poświęcony sprawom robotniczym”. Wychodził w latach 1933-1939, a jego celem było podniesienie kultury robotniczej, wskazywanie na możliwości i sposoby rozwiązywania różnych problemów w duchu chrześcijańskim. Pismo informowało robotników o prawach, jakie im przysługują, a także przedstawiało obraz kształtowania się aktualnych warunków gospodarczych w Polsce i innych krajach⁹.

Znaczenie prasy doceniała także młodzież, toteż zabiegała o posiadanie własnego pisma, które by odzwierciedlało jej życie ideowe, naukowe, społeczne i towarzyskie, a zarazem przyczyniało się do chrystianizacji kraju. Pismem takim stały się najpierw „Nurty” (1932-1935), a później „Odrodzenie” (1935-1939). O ile pierwsze z nich miało charakter raczej regionalny, lubelski, to drugie miało zasięg ogólnopolski i postawiło sobie za zadanie zjednoczyć wysiłki zmierzające do ujednoczenia i udoskonalenia metod działalności w ruchu odrodzeniowym¹⁰. Sporadycznie ukazywały się na Uniwersytecie inne wydawnictwa, przede wszystkim o charakterze sprawo-

⁶ Wydawnictwo to charakteryzuje K. Wiśniowska w *Wydawnictwa uniwersyteckie w latach 1918-1985*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia*, s. 243-244.

⁷ *Słowo wstępne*, „Wiadomości Towarzystwa Uniwersytetu Lubelskiego”, 1(1923), z. 1, s. 7.

⁸ K. Turowski, *Nauka społeczna Kościoła w polskich czasopismach katolickich*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, pod red. Cz. Strzeszewskiego [i in.], Warszawa 1981, s. 305, 311.

⁹ M. Jasiak, *Bierz i czytaj*. „Front Pracy”, 1(1933), nr 1, s. 1.

¹⁰ K. Turowski, „Odrodzenie”, Warszawa 1987, s. 378-382.

zdawczym¹¹ Wymienione tu periodyki i różnego typu wydawnictwa oczekują na opracowanie.

Do szerszego grona czytelników pracownicy naukowci KUL docierali również poprzez publikacje zamieszczane na łamach różnych periodyków i dzienników pozauniwersyteckich. Nie sposób wyliczyć tytuły wszystkich pism naukowych, popularnonaukowych i publicystycznych okresu międzywojennego, w których figurują ich nazwiska. Trudność polega także i na tym, że do tychczas nie opracowano bibliografii prac wielu profesorów świeckich. W lepszej sytuacji są osoby duchowne – bibliografia ich dorobku naukowego została zestawiona w *Słowniku polskich teologów katolickich*¹². Księża profesorowie publikowali między innymi w „Ateneum Kapłańskim”, „Przeglądzie Katolickim”, „Przeglądzie Powszechnym”, „Przeglądzie Teologicznym”, „Przeglądzie Kościelnym”, „Homo Dei”, „Miesięczniku Katechetycznym i Wychowawczym”, „Orientalia Christiana Periodica”, „Wiadomościach Diecezjalnych Lubelskich”, „Miesięczniku Pastorskim Płockim”, „Kwartalniku Teologicznym Wileńskim”, „Wiadomościach Diecezji Podlaskiej”, „Kronice Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, „Słowie Kujawskim”¹³, profesorowie świeccy zaś – w różnych pismach specjalistycznych, zależnie od uprawianej dyscypliny, zgodnie z profilem naukowym Uniwersytetu, np. w „Przeglądzie Humanistycznym”, „Kwartalniku Historycznym”, „Archeionie”, „Eosie”, „Hermesie”, „Języku Polskim”, „Pracach Filologicznych”, „Poradniku Językowym”, „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym”, „Myśli Gospodarczej”, „Problemach Ekonomicznych” Wielu profesorów, chcąc kształtować opinię publiczną i podnosić poziom kulturalny społeczeństwa, publikowało w lokalnych dziennikach, takich jak „Głos Lubelski”, „Ziemia Lubelska”, „Kurier Poznański”, „Kurier Warszawski”, „Warszawianka”¹⁴.

Licząc się z potrzebami kulturalnymi społeczności miasta, władze uniwersyteckie udostępniały niektóre wykłady przeznaczone dla młodzieży akademickiej także mieszkańcom Lublina. Były to tzw. publica. Ich tematyka dotyczyła problemów światopoglądowych i etycznych, np. takich jak: „Zagadnienie wychowania charakteru”, „Analiza psychologiczna i teologiczna aktu cnoty i wiary” (były to wykłady wygłoszone przez o. Jacka Woronieczkiego), „Problem istnienia Boga w świetle rozumu” (wykład ks. Idziego Radziszewskiego). Aby akcję odczytową poszerzyć, już w pierwszym roku

¹¹ W i ś n i o w s k a, *Wydawnictwa uniwersyteckie w latach 1918-1939*, s. 244, 247.

¹² *Słownik polskich teologów katolickich*, pod red. ks. L. Grzebienia SJ, t. 5-7; 1918-1981, Warszawa 1983.

¹³ G. K a r o l e w i c z, *Nauczyciele akademicki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t.1, Lublin 1994, s. 200-219.

¹⁴ Tamże, s. 220 nn.

akademickim powołano instytucję Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich, w której ramach organizowano systematycznie serię wykładów. Informacje o tych wykładach, podobnie jak i o poprzednich (publicach), były systematycznie anonsowane w „Głosie Lubelskim” lub w „Ziemi Lubelskiej”. Tematyka wykładów była bardzo różna, zależna od specjalności prelegentów. Książd Antoni Szymański poruszał np. zagadnienia polityki społecznej, socjalizmu, bolszewizmu; ks. Aleksander Wóycicki mówił o religii w życiu narodu, o sprawie robotniczej; Leon Waściszakowski – o sprawie agrarnej; Artur Chojecki – o spirytyzmie wobec nauki; Michał Orzecki – o typie człowieka społecznego w literaturze współczesnej; Tadeusz Hilarowicz – o *Konstytucji 3 maja* na tle dziejów Polski; Stefan Srebrny – o starożytności klasycznej w kulturze współczesnej; Maurycy Paciorkiewicz – o znaczeniu Francji w dziejach kultury. Na prelegentów były zapraszane również osoby spoza środowiska uniwersyteckiego. Wykład o administracji dobroczynności publicznej wygłosił Aleksander Ostrowski – szef Departamentu Dobroczynności miasta Lwowa; problem higieny w życiu społecznym poruszał dr medycyny Jan Opieński, a na temat fizjologii trawienia mówił dr Stanisław Klecka¹⁵. Tę akcję odczytową adresowano nie tylko do lublinian. Mimo wielu obowiązków profesorowie znajdowali czas na przyjmowanie zaproszeń do innych miast. Jako przykład niech posłużą wyjazdy z prelekcjami do Radomia w 1926 r. ks. Józefa Umińskiego („Katolicyzm w Polsce”), Ludwika Górskiego („Katolicyzm społeczny”), Maurycego Paciorkiewicza („Zasługi Kościoła dla cywilizacji”), ks. Antoniego Szymańskiego („Religia w życiu publicznym”)¹⁶. Zachęcana do udziału w akcji odczytowej młodzież podejmowała wyjazdy w teren przeważnie w okresie wakacyjnym. Docierała między innymi do wielu miejscowości województwa łuckiego, gdzie ludność polska z różnych przyczyn, a zwłaszcza poprzez związki małżeńskie z Ukraińcami, ulegała rusyfikacji i przechodziła na prawosławie. Chodziło o ocalenie jej dla wiary katolickiej i kultury narodowej¹⁷.

Lublinianie byli zapraszani za pośrednictwem prasy na okolicznościowe akademie organizowane przez władze uniwersyteckie lub akademickie koła naukowe. Okazji było wiele. Otwarcie Sejmu konstytucyjnego w lutym 1919 r. uczczono np. stosownymi do tego ważnego wydarzenia odczytami o *Konstytucji 3 maja*, o konstytucjach europejskich i konstytucji Stanów

¹⁵ A. W o j t k o w s k i, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-1944*, [w:] *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, pod red. S. Kunowskiego [i in.], Lublin 1969, s. 41.

¹⁶ *Kronika*, „Wiadomości Uniwersytetu Lubelskiego”, 2(1926), z. 1/3, s. 36.

¹⁷ M. M i ą c, *KUL był dla nas źródłem wiedzy i kuźnią charakterów*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925-1939 we wspomnieniach*, s. 185.

Zjednoczonych. W tym samym roku obchodzono uroczyste 120. rocznicę urodzin Mickiewicza i 350. rocznicę unii lubelskiej. Rocznice powstań narodowych, listopadowego i styczniowego, były zwykle czczone odczytami i programami artystycznymi. Nie zapomniano o świętach kościelnych, np. maryjnych¹⁸.

Idea oddziaływania Uniwersytetu na życie kulturalne Lublina znajdowała też wyraz w tworzeniu różnych form organizacyjnych życia naukowego. Profesorowie KUL byli inicjatorami powstawania miejscowych oddziałów wielu towarzystw naukowych. Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego Koło Lubelskie powstało z inicjatywy Henryka Gaertnera (1919), z którym współpracował aktywnie Władysław Kuraszkiewicz. Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza powołano przy współudziale Wiktora Hahna (1921). Do założenia Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Lublinie przyczynili się księża profesorowie z KUL z ks. Józefem Kruszyńskim na czele (1926), pierwszym przewodniczącym tego Towarzystwa. W tym samym roku z inicjatywy profesorów Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych powstało Polskie Towarzystwo Ekonomiczne. Jego prezesem został Leon Waściszakowski, a sekretarzem – Ignacy Czuma. Władysław Łukaszewicz został wybrany na prezesa Towarzystwa Prawniczego w Lublinie (1926). Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego zawdzięcza swoje powstanie profesorom KUL: Leonowi Białkowskiemu i ks. Józefowi Umińskiemu (1927). Pierwszy z nich został prezesem, drugi – wiceprezesem tego Towarzystwa. Członkami Zarządu byli pracownicy naukowcy KUL: Aleksander Kossowski, Jan Kamiński, Bolesław Grużewski, Mieczysław Popławski, a członkami PTH: Piotr Kałwa i Czesław Strzeszewski. Twórcą i dyrektorem Archiwum Państwowego w Lublinie był Stanisław Ptaszycki, po którym funkcję tę objął Leon Białkowski. Pracownikiem tej placówki był Aleksander Kossowski. Mieczysław Popławski przez pewien czas pełnił obowiązki prezesa Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego¹⁹.

Bardzo aktywnie włączał się w życie kulturalne Lublina Zygmunt Kukulski, pod którego kierownictwem działały komitety rocznicowe o charakterze ogólnopolskim: Komitet Obchodu 150-lecia śmierci Stanisława Konarskiego i Utworzenia Komisji Edukacji Narodowej (1923) oraz Komitet Obchodu 100 Rocznicy Zgonu Stanisława Staszica (1926). Z Komitetami tymi współpracowali także inni profesorowie KUL: o. Jacek Woroniecki, Wiktor

¹⁸ W o j t k o w s k i, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-1944*, s. 42-43.

¹⁹ R. B e n d e r, *Ruch naukowy w Lubelskiem w XIX i XX wieku*, „Summarium”, 1975, nr jubileuszowy 22/2 (1973), s. 36 nn.; S. F i t a, *Kontakty Uniwersytetu z innymi ośrodkami w kraju*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia*, s. 267-270.

Hahn, Henryk Jakubanis, Bohdan Rutkiewicz, Cezary Pęcherski, Julian Krzyżanowski, Ludwik Kamykowski²⁰, włączając się do organizowania odczytów, akademii, publikowania okolicznościowych prac, czego przykładem jest wydana pod redakcją Z. Kukulskiego księga zbiorowa o Stanisławie Staszicu²¹. Była ona wynikiem współpracy nie tylko uczonych ze środowiska lubelskiego, ale także z innych ośrodków uniwersyteckich w kraju. Komitet Obchodu 100 Rocznicy Zgonu Stanisława Staszica przekształcił się w Towarzystwo Przyjaciół Nauk (1927). Prezesem tego Towarzystwa został Zygmunt Kukulski, a do jego Zarządu należeli Julian Krzyżanowski (wiceprezes) i Ludwik Kamykowski (sekretarz). Komisji Historycznej TPN przewodniczył Leon Białkowski, Komisji Filologicznej – Henryk Życzyński, a Komisji Filozoficznej – Bohdan Rutkiewicz. Działalność Towarzystwa Przyjaciół Nauk polegała nie tylko na prezentowaniu wyników badań na posiedzeniach naukowych i popularyzowaniu ich przez publikacje, ale także na podejmowaniu inicjatyw o charakterze ogólnopolskim. Jedną z nich było zaplanowanie Zjazdu Naukowego im. Jana Kochanowskiego w 1930 r. w 400. rocznicę urodzin poety. Projektowany w Lublinie Zjazd odbył się ostatecznie w Krakowie. Wzięło w nim udział wielu uczonych z zakresu humanistyki z całego kraju²². Organem Towarzystwa Przyjaciół Nauk był „Pamiętnik Lubelski”²³.

Przejawem uznania dla specjalistów z KUL było powierzenie niektórym z nich prowadzenia systematycznych badań dotyczących historii politycznej, społecznej, gospodarczej, zagadnień wyznaniowych i językoznawczych na terenie miast i wsi w ramach Komisji Naukowej Ziem Wschodnich przy Prezydium Rady Ministrów (1937). „Grupa chełmsko-wołyńska” tej Komisji, działająca pod przewodnictwem Witolda Krzyżanowskiego, miała siedzibę w KUL. Owocem jej prac było między innymi zorganizowanie zjazdu naukowego w Krzemieńcu (1938). Wówczas to powstał wołyński Instytut Naukowy przy Liceum Krzemienieckim, którego profesor W. Krzyżanowski był współorganizatorem²⁴. W Komisji Naukowej Ziem Wschodnich działali także studenci, którzy pod jego kierunkiem opracowali kilka monografii ziemi chełmskiej i rozpoczęli prace nad trzema monografiami powiatów. Badania językoznawcze nad gwarami polskimi i ruskimi na Podlasiu i ziemi chełmskiej prowadzono pod przewodnictwem Władysława Kuraszkiewicza. Aleksan-

²⁰ B e n d e r, *Ruch naukowy w Lubelskiem*, s. 34; F i t a, *Kontakty Uniwersytetu z innymi ośrodkami w kraju*, s. 268.

²¹ *Stanisław Staszic 1755-1826. Księga zbiorowa*, pod red. ..., Lublin 1928.

²² F i t a, *Kontakty Uniwersytetu z innymi ośrodkami w kraju*, s. 268.

²³ W latach 1930-1938 ukazały się trzy tomy „Pamiętnika Lubelskiego”.

²⁴ F i t a, *Kontakty Uniwersytetu z innymi ośrodkami w kraju*, s. 269.

der Kossowski i Stanisław Szczęch czuwali nad pracami dotyczącymi problemów wyznaniowych tych terenów, Paweł Skwarczyński kierował badaniami nad szlachtą w powiecie włodzimierskim²⁵

Innym przejawem organizowania przez Uniwersytet akcji zmierzającej do podnoszenia kultury w społeczeństwie było utworzenie Towarzystwa Popierania Ruchu Społecznego przy Uniwersytecie Lubelskim, które funkcjonowało w latach 1919-1930. Wspomagało ono inicjatywy w organizowaniu samopomocy społecznej w zakresie działalności ekonomicznej i kulturalno-oświatowej na obszarze całego państwa, ze szczególnym uwzględnieniem Lubelszczyzny i terenów do niej przyległych. Praca Towarzystwa, kierowana przez profesorów Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL, koncentrowała się wokół przygotowania kadry aktywistów społecznych, dobrze zorientowanych w znalezieniu jak najbardziej racjonalnych metod działania, a także wokół popularyzowania nauki społecznej, wyszukiwania ludzi z inicjatywą i ukierunkowania ich do podejmowania działalności społecznej. Akcja Towarzystwa polegała między innymi na urządzaniu wieczorów dyskusyjnych nad referatami na różne aktualne tematy społeczne. Uczestniczyli w nich urzędnicy państwowi i samorządowi. Dla nich też Towarzystwo planowało organizowanie kursów administracyjnych, ekonomicznych i nauk politycznych. Tylko niektóre z tych kursów doszły do skutku, gromadząc po stu kilkudziesięciu uczestników²⁶. Do profesorów najbardziej zaangażowanych w działalność Towarzystwa Popierania Ruchu Społecznego przy Uniwersytecie Lubelskim należeli księża: Idzi Radziszewski, Antoni Szymański, Aleksander Wóycicki, a z osób świeckich – Tadeusz Hilarowicz, Jerzy Fiedorowicz i Leon Waściszakowski. Z Towarzystwem współpracowali również specjaliści spoza środowiska uniwersyteckiego, np. Stefan Kramsztyk, Henryk Wiercieński, Zygmunt Weyberg. Stało się ono znane w całej Polsce i dało inspirację do prowadzenia podobnej akcji w innych ośrodkach, o czym świadczy np. zwrócenie się redaktora „Przeglądu Administracyjnego” Stanisława Celichowskiego z prośbą o nadesłanie statutu i sprawozdania z działalności Towarzystwa celem ich opublikowania jako wzór do założenia podobnej instytucji w Poznaniu²⁷

W jednym z listów do kard. prymasa Augusta Hlonda ks. rektor A. Szymański pisał: „Uniwersytet Lubelski pragnie w miarę swych możliwości przyczynić się do ożywienia ruchu umysłowego w społeczeństwie, w

²⁵ W o j t k o w s k i, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-1944*, s. 87.

²⁶ Tamże, s. 40; ks. J. M a j k a, *Katolickie szkolenie społeczne*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, s. 542, 543.

²⁷ W o j t k o w s k i, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-1944*, s. 40.

szczegółności wśród duchowieństwa”²⁸ Wyrazem tych planów było organizowanie z inicjatywy wspomnianego rektora od 1935 r. corocznych trzydniowych wykładów dla duchowieństwa z całej Polski. Miały one miejsce w miesiącach letnich, w terminie najbardziej dogodnym dla księży. Informowała o nich prasa w różnych miastach polskich. W okresie międzywojennym uczestniczyło w wykładach zazwyczaj około 100 kapłanów – przeważnie z diecezji lubelskiej i podlaskiej, a także osoby świeckie, zaangażowane w Akcji Katolickiej. W cyklach wykładów poruszano najaktualniejsze zagadnienia. W 1935 r. tematem refleksji był Kościół. Chodziło o określenie pojęcia tej instytucji w rozumieniu katolickim, protestanckim i prawosławnym oraz o poszukiwanie drogi do zjednoczenia wyznań chrześcijańskich. Omawiano wówczas także stosunek Kościoła do państwa, rolę Kościoła w historii Polski i w życiu współczesnym. W 1936 r. rozważano stosunek chrześcijaństwa do problemu kultury i cywilizacji. W 1937 r. analizowano zagadnienie bolszewizmu i jego zagrożenia dla polskiej kultury. W 1938 r. wykłady były poświęcone problemowi korporacjonizmu w świetle encyklik papieskich, a tuż przed wojną, w 1939 r., przedstawiano na nich rasizm hitlerowski Niemiec, zwracając uwagę na jego wielkie niebezpieczeństwo w wymiarze międzynarodowym. Wykłady te miały ogromne znaczenie dla duchowieństwa zaangażowanego w pracę duszpasterską, często w miejscowościach oddalonych od środowisk kulturalnych, odciętych od większych ośrodków naukowych, co utrudniało doinformowanie i doksztalcanie się na temat nowych prądów umysłowych²⁹ Owocem tych zjazdów były również publikacje dostępne dla tych, którzy z różnych przyczyn nie mogli w nich uczestniczyć³⁰.

Wyrazem starań Uniwersytetu o podniesienie poziomu uświadczenia religijnego osób świeckich było powołanie do życia przy KUL pod koniec 1938 r. Instytutu Wyższej Kultury Religijnej. W ten sposób Wielki Kanclerz KUL – ks. bp Leon Marian Fulman realizował apel Episkopatu Polski, zachęcający do organizowania takich instytucji celem teoretycznego podbudowania światopoglądu inteligencji katolickiej. Kierownictwo Instytutu powierzono ks. Antoniemu Szymańskiemu. Instytut w trzyletnim programie studiów miał zapoznać uczestników z problemami filozofii chrześcijańskiej, teologii dogmatycznej i moralnej, historii religii, biblistyki, historii Kościoła, prawa

²⁸ Arch. KUL, rep. 124, nr 464, List ks. A. Szymańskiego do kard. prymasa Augusta Hlonda z 10 stycznia 1935 r.

²⁹ Ks. F. Gryglewicz, ks. W. Piwowarski, *Wykłady uniwersyteckie dla duchowieństwa 1935-1967*, [w:] *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, s. 295-296.

³⁰ Opublikowano m.in.: *Kultura i cywilizacja. Praca zbiorowa*, Lublin 1937; *Bolszewizm. Praca zbiorowa*, Lublin 1938; *Kościół (Wykłady wygłoszone w r. 1935)*, Lublin 1936.

kanonicznego, liturgii, nauki społecznej Kościoła i Akcji Katolickiej. Do studiów upoważnione były osoby, które miały maturę³¹

Katolicki Uniwersytet Lubelski współpracował z Kościołem na różnych od-cinkach. Przykładem jest udział ks. Jana Rotha i ks. Piotra Kałwy w pracach komisji organizującej pierwszy w odrodzonej Polsce synod plenarny, który odbył się w sierpniu 1936 r.³² Profesorowie KUL włączyli się również w opracowanie zespołowego wydawnictwa pt. *Katolickie studium o rodzinie*, zaprojektowanego przez Naczelną Instytut Akcji Katolickiej. Podjęcie tego zagadnienia miało się przeciwstawić wprowadzeniu niezgodnej z nauką Kościoła ustawy o rozwodach cywilnych. Pracę zbiorową pt. *Małżeństwo w świetle nauki katolickiej*³³ rozesłano członkom upoważnionym do redagowania ustaw. Po ukazaniu się projektu Komisji Kodyfikacyjnej profesorowie KUL wydali nową pracę zbiorową pt. *Rozbiór krytyczny projektu prawa małżeńskiego, opracowanego przez KK*³⁴

Kilku specjalistów z KUL zaangażowało się w pracach Rady Społecznej przy Prymasie Polski. Jej celem było popularyzowanie programu przebudowy społecznej, zaproponowanej w encyklikach papieskich poświęconych kwestii społecznej. Prezesem Rady został ks. A. Szymański, a członkami między innymi prof. Ludwik Górski (od 1938 r. wiceprezes) i prof. Czesław Strzeszewski (od 1936 r. członek). Rada wydawała opinie na temat stosunków społecznych i gospodarczych kraju z punktu widzenia moralności chrześcijańskiej i wysuwała propozycje metod wprowadzania w życie sprawiedliwości społecznej. W 1936 r. Rada powołała Komisję Wiejską, której celem było badanie wsi pod względem kulturalnym i ideowym. Na jej czele stanął jako przewodniczący ks. A. Szymański, a jego zastępcą został Czesław Strzeszewski. Do grona członków Komisji należał Paweł Skwarczyński. W latach 1935 i 1937 zorganizowano w Myśłętach na Pomorzu, w majątku L. Górskiego, dwa zjazdy ekonomistów katolickich z całej Polski³⁵

Na podkreślenie zasługuje fakt, że powstały w 1931 r. ogólnopolski Związek Inteligencji Katolickiej miał siedzibę w KUL. Funkcję prezesa pełnił ks. Szymański. Celem tej organizacji było zjednoczenie polskiej inteligencji, wytworzenie wśród niej więzi ideowej, przekształcenie jej w zwarty zespół,

³¹ Ks. J. M i s i u r e k, *Instytut Wyższej Kultury Religijnej*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia* s. 208-210.

³² S. G l a s e r, *Znaczenie i moc obowiązująca uchwał I Polskiego Synodu Plenarnego*, Poznań 1938, s. 4.

³³ Lublin 1928.

³⁴ Lublin 1932.

³⁵ Cz. S t r z e s z e w s k i, *Ośrodki katolickiej myśli społecznej*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, s. 402-415.

myślący nad rozwiązywaniem aktualnych problemów społecznych w duchu chrześcijańskim³⁶. „Nie może być mowy o odrodzeniu duchowym społeczeństwa bez odrodzenia jego warstwy przodującej, jaką jest inteligencja”³⁷ – pisał aktywny członek tej organizacji, Czesław Strzeszewski. Odrodzenie to miało nastąpić przez pogłębienie życia duchowego. Stąd organizowanie rekolekcji zamkniętych i praktyk modlitewnych, a także akcja samokształceniowa w zakresie różnych zagadnień nauki katolickiej. Działalność Związku polegała między innymi na organizowaniu zjazdów (np. Międzynarodowy Kongres Filozofii Tomistycznej w Poznaniu w 1934 r.) i pielgrzymek (np. pielgrzymka do Rzymu w 1933 r.). Cała Polska pokryła się siecią kół Związku Inteligencji Katolickiej, które funkcjonowały w takich miastach, jak: Katowice, Kielce, Kraków, Lublin, Lwów, Łuck, Poznań, Warszawa. Do koła w Lublinie prócz ks. A. Szymańskiego należało kilku profesorów: Henryk Dembiński, Ludwik Górski, ks. Piotr Kałwa, ks. Józef Pastuszka, ks. Antoni Słomkowski, Czesław Strzeszewski³⁸ Organem Związku od 1929 r. było czasopismo „Prąd”³⁹ W ten sposób poprzez osobę ks. Antoniego Szymańskiego KUL stał się punktem centralnym życia polskiej inteligencji.

Od samego początku Uniwersytet był nastawiony na współpracę z ośrodkami zagranicznymi. Kontakty nauczycieli akademickich KUL z zagranicą rozpoczęły się, zanim powstał Uniwersytet. Zdecydowana większość spośród nich studiowała na różnych uniwersytetach i w innych wyższych szkołach europejskich. Nic więc dziwnego, że jako pracownicy młodego Uniwersytetu podtrzymywali kontakty uprzednio już nawiązane i chętnie wyjeżdżali na kongresy i zjazdy międzynarodowe jako reprezentanci Lubelskiej Wszechnicy. Władzom Uczelni bardzo zależało na tym, by liczyła się ona nie tylko w Polsce, ale i na arenie międzynarodowej. Świadczy o tym np. fakt, że już w styczniu 1920 r. ks. rektor Radziszewski polecił przesłać do Paryża informacje o nowo powstałym Uniwersytecie, aby opublikować je w tamtejszym wydawnictwie⁴⁰ Przez cały okres międzywojenny profesorowie KUL byli delegowani do różnych krajów jako reprezentanci Uczelni. Oto niektóre przykłady: ks. Piotr Kremer brał udział w zjazdach teologów w Welehradzie (1924) i Pradze (1929); prawo kanoniczne reprezentowali na kongresie w Rzymie

³⁶ T e n ż e, *Wytyczne programowe Związku Polskiej Inteligencji Katolickiej na rok 1938*, „Prąd”, 24(1937), t. 33, s. 227-235.

³⁷ Tamże, s. 227.

³⁸ Arch. KUL, Akta nr 436-460; Cz. S t r z e s z e w s k i, *Katolickie organizacje inteligencji*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, s. 376-379.

³⁹ Por. przypis 8.

⁴⁰ Arch. KUL, Rep. 24, nr 24/I, Protokoły plenarnych posiedzeń Senatu Uniwersytetu Lubelskiego (chodziło tu o pismo „Annuaire universitaire”).

księża: Gommar Michiels i Henryk Insadowski (1934); w międzynarodowym Kongresie Filozofii Tomistycznej w Poznaniu uczestniczył Czesław Strzeszewski (1935); przedstawicielami polskich prawników na kongresach prawa porównawczego w Hadze byli: Roman Longchamps de Berier (1932, 1935 i 1937) i Kazimierz Przybyłkowski (1937); na zjazdach socjologicznych, organizowanych systematycznie przez Unię Mechlińską w Mechlinie, występował co roku Ludwik Górski (od 1924 do 1939); problem studiów i nauczania uniwersyteckiego był przedmiotem refleksji naukowej w skali międzynarodowej w Londynie (1934), Madrycie (1936) i Pradze (1938) – we wszystkich tych zjazdach uczestniczył Antoni Deryng; na zjeździe filologów klasycznych krajów słowiańskich w Poznaniu (1929) polskich uczonych reprezentował Wiktor Hahn; w rok później na zjeździe geografów i etnologów w Belgradzie obecny był Witold Krzyżanowski; w zjazdach językoznawców w Genewie (1931) i Rzymie (1933) brał udział Witold Doroszewski. Podkreślić należy, że udział profesorów KUL w wymienionych zjazdach był aktywny; wygłaszali referaty, zabierali głos w dyskusji, a niekiedy przewodniczyli poszczególnym komisjom⁴¹.

By osiągnięcia naukowe nauczycieli akademickich mogły wejść na arenę międzynarodową, trzeba je było przedstawić w języku zachodnioeuropejskim. Chociaż nie zawsze zadbano o to, by dokonywać przekładu książek lub artykułów, a przynajmniej w streszczeniu podawać wyniki prac powstałych w środowisku lubelskim, należy jednak odnotować na tym polu liczące się efekty. Wielu profesorów KUL publikowało prace w obcych językach bądź jako samoistne pozycje, bądź jako artykuły w czasopismach naukowych. W języku francuskim publikowali: Deryng, Doroszewski, Longchamps de Berier, Martyniak, Rutkiewicz, Stroński, ks. Szymański, o. Woroniecki, ks. Wóycicki; w niemieckim – Dembiński, Papierkowski, A. Pastuszka; w języku włoskim – Rutkiewicz; w języku angielskim – Górski; w języku rosyjskim – Jakubanis, Waściszakowski; w języku łacińskim – ks. Insadowski, o. Roth, ks. Słomkowski, o. Woroniecki, ks. Wóycicki⁴². Są to oczywiście tylko przykłady. Wiele obcojęzycznych prac nauczycieli akademickich KUL nie jest jeszcze znanych z powodu braku zestawień bibliograficznych ich publikacji. Istnieje wielka potrzeba opracowania takich zestawień. Warto też wspomnieć, że pracownicy KUL przygotowali zespołowo hasło *Pologne* w *Dictionnaire de Théologie Catholique*⁴³.

⁴¹ Karolewicz, *Środowisko naukowe KUL w okresie międzywojennym*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia*, Lublin 1992, s. 132-133.

⁴² Tamże, s. 133.

⁴³ Ks. H. Cichowski, ks. A. Szymański, ks. J. Wiślicki, *Pologne*,

Wymiana osiągnięć naukowych z zagranicą była możliwa dzięki przynależności niektórych profesorów KUL do międzynarodowych towarzystw naukowych. Oto przykłady: ks. Radziszewski był członkiem Rzymskiej Akademii św. Tomasza, Jakubanis – członkiem Rady Kijowskiego Towarzystwa Naukowo-Filozoficznego, Historycznego Towarzystwa Nestora Kronikarza i współpracownikiem Ukraińskiej Akademii Umiejętności. Członkostwem w Międzynarodowym Związku Badań Społecznych w Mechlinie byli zaszczycony profesorowie Górski i ks. Szymański. Deryng należał do Stowarzyszenia Prawa Międzynarodowego w Londynie, Instytutu Studiów Prawnych w Rzymie, Stowarzyszenia Słuchaczy Akademii Prawa Międzynarodowego w Hadze. Do Towarzystwa Historyczno-Prawnego w Paryżu należał Kamiński. Językoznawstwo reprezentował w Instytucie Słowiańskim w Pradze jako członek Szober, a w Towarzystwie Językoznawczym w Paryżu – Doroszewski⁴⁴.

Katolicki Uniwersytet Lubelski utrzymywał kontakty z wieloma uniwersytetami zagranicznymi. W aktach Archiwum Uniwersyteckiego spotykamy ślady kontaktów z uniwersytetami francuskimi w Angers, Bordeaux, Caën, Dijon, Lille, Lyon, Nancy, Paryżu (Sorbona, Instytut Katolicki), Poitiers, Tuluzie; z uniwersytetami włoskimi we Florencji, Mediolanie, Neapolu, Rzymie (Uniwersytet Gregoriański), Padwie; z uniwersytetami angielskimi w Cambridge i Londynie; z uniwersytetami czechosłowackimi w Bratysławie i Pradze; z uniwersytetami szwajcarskimi we Fryburgu i Zurychu; z uniwersytetami w Amsterdamie (Holandia), Getyndze (Niemcy), Grazu (Austria), Leuven-Louvain (Belgia) i Smoleńsku (ZSRR). Kontakty te wychodziły i poza Europę, do Jerozolimy (Uniwersytet Hebrajski), do Chicago i Nowego Jorku w USA, a także do Toronto w Kanadzie. Różne sprawy łączyły nasz Uniwersytet z uniwersytetami zagranicznymi. Od czasu do czasu cudzoziemcy wygłaszali na KUL prelekcje, np. w 1925 r. rektor Uniwersytetu we Fryburgu Szwajcarskim o. Marc de Munnynck wygłosił odczyt na temat św. Tomasza i współczesnej filozofii. Współpraca polegała na udzielaniu informacji naukowej w sprawie zasobu bibliotek polskich i na wymianie książek. Na zaproszenie uniwersytetów z okazji jubileuszy lub innych uroczystości delegowano profesorów KUL lub wysyłano adresy z gratulacjami i życzeniami. Przedstawicielem KUL na jubileuszu Uniwersytetu w Padwie był w 1922 r. ks. Józef Florczak, na jubileuszu Uniwersytetu w Neapolu – o. Gaston Rabeau, o. Jacka Woronieckiego zaś wydelegowano na jubileusz Instytutu Katolickiego w Paryżu. Już w pierwszych latach istnienia KUL jego

[w:] *Dictionnaire de Théologie Catholique contenant l'exposé des doctrines de la théologie catholique leurs preuves et leur histoire*, red. A. Vacant [i in.], t. 12, Paris 1935, s. 2433-2516.

⁴⁴ K a r o l e w i c z, *Środowisko naukowe KUL w okresie międzywojennym*, s. 134-135.

przedstawiciele uczestniczyli w zjazdach uniwersytetów katolickich w Leuven-Louvain (1924) i w Paryżu (1925). W pierwszym z nich brał udział o. Gommar Michiels, w drugim – o. Woroniecki.

O tym, że Katolicki Uniwersytet Lubelski był ceniony w świecie naukowym już w pierwszych latach swego istnienia, świadczy fakt, że w czwartym roku jego działalności zwrócono się do profesorów KUL z prośbą o nadesłanie opinii na temat kandydata na katedrę filologii polskiej na Uniwersytecie w Londynie. Po kilkunastu latach, w 1935 r., profesorowie KUL zostali uznani za kompetentnych do wysuwania kandydatów do Nagrody Nobla⁴⁵

Powyższe opracowanie nie wyczerpuje bardzo złożonego zagadnienia kulturalnego promieniowania KUL w okresie międzywojennym, jest najwyżej punktem wyjścia do stawiania dalszych pytań, do bardziej wnikliwej i wszechstronnej analizy poszczególnych problemów, do odkrywania nowych. Prawie każdy przejaw działalności Uniwersytetu zasygnalizowany w tym artykule wymaga odrębnego studium: prasa uniwersytecka, instytucja Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich, Towarzystwo Popierania Ruchu Społecznego przy Uniwersytecie Lubelskim, Związek Inteligencji Katolickiej, Rada Społeczna przy Prymasie Polski. Pozostaje też do przebadania pominięty w artykule problem udziału absolwentów KUL w życiu społecznym Polski Odrodzonej. Wielu z nich zajęło wysokie stanowiska w II Rzeczypospolitej, kształtując jej oblicze kulturalne, a także odbudowywało kraj po II wojnie światowej. Należałoby zrekonstruować listę tych absolwentów, przebadać ich wkład do polskiej kultury narodowej.

THE CATHOLIC UNIVERSITY OF LUBLIN
AS A CENTRE OF CULTURAL RADIATION
IN THE INTERWAR PERIOD

S u m m a r y

The paper takes up the question of the University's activity tending to raise the standard of Christian national culture. This activity was manifested in the publication action of learned studies, popular studies and periodicals. KUL's professors published also outside the university in various periodicals and dailies with an all-Polish and local circulation. The inhabitants of Lublin (the so-called publica) were allowed to participate in lectures in the philosophy of life

⁴⁵ Tamże, s. 135-136.

conducted for students. There was also organized a cycle of lectures within the frameworks of the Common University Lectures not only for Lublin, but for the surrounding regions as well. KUL's professors took part in organizing various learned societies in Lublin and initiated learned conferences, as well as jubilee celebrations for the noted Poles. The university prepared a group of social activists for the whole country by the Society to Support Social Movement at the Catholic University of Lublin. It organized three-day holiday lectures for the clergy in order to widen their knowledge about the current events in the life of the Church.

The Institute for Higher Religious Culture raised religious awareness among the intelligentsia. KUL's professors worked within the framework of Social Board with the Primate of Poland, carrying out the program of social restructuring of the country in the light of the papal encyclicals. The Catholic University of Lublin was a centre of authority for the Society of Catholic Intelligentsia, the organization which gathered the Polish Catholic intelligentsia all over the country. KUL radiated also on the foreign milieus by taking part in international congresses and conferences, publishing learned papers in foreign languages, membership in international learned organizations, and contacts with many universities both in Europe and outside.

Translated by Jan Kłos